

Om forskarhandledningens mål, samförfattarskap och meritering: Några dilemman inom det utbildningsvetenskapliga fältet

Tünde Puskás* och Fredrik Jeppsson

Linköpings universitet

SAMMANFATTNING

Utbildningsvetenskap är ett relativt nytt forskningsfält, men det har redan genomgått en stor förändring sedan sin tillkomst i slutet av nittio-talet. Syftet med att utforma ett nytt vetenskapsområde för lärarutbildning, pedagogisk yrkesverksamhet och lärande i arbetslivet var att utveckla praktisknära forskning i en svensk kontext. Utbildningsvetenskapen har dock utvecklats till ett internationellt orienterat och teoriförankrat fält som liknar de närliggande vetenskapsfälten samhällsvetenskap och humaniora. Skillnaden mellan idéerna kring vad utbildningsvetenskap ursprungligen var tänkt att vara och vad den sedan utvecklades till kan bland annat ses mot bakgrund av "hetsen" kring publicering, som har medfört att det har blivit allt vanligare att skriva sammanläggningsavhandlingar på engelska än monografier på svenska. Dessa förändringar har i sin tur påverkat hur forskarhandledare ser på sina doktoranders resa mot att bli självständiga forskare. I denna reflektion problematiseras några av de dilemman som forskarhandledare inom fältet möter. Reflektionen utgår från fyra intervjuer med forskarhandledare inom fältet. Forskarhandledningens dilemman kopplas till publiceringsstrategierna samt hela fältets förändrade karaktär under de senaste tio åren.

Nyckelord: forskarhandledning, utbildningsvetenskap, dilemman, sammanläggningsavhandling, monografi, samförfattarskap

INLEDNING

Forskarutbildning inom det utbildningsvetenskapliga området har traditionellt varit en nationell angelägenhet med monografier skrivna på svenska som norm (jfr Dellgran & Höjer 2016). Under de senaste decennierna har forskningsområdet för utbildningsvetenskap emellertid gått igenom stora förändringar vad gäller både avhandlingsformat och inriktning. Syftet med vår artikel är att med stöd i en fallstudie reflektera kring och problematisera några dilemmatiska aspekter av forskarhandledning med speciellt fokus på forskarutbildningen som process och dess mål. Vidare adresseras avhandlingarnas förändrade format inom ett fält som – i linje med Amhags och Kupferbergs (2015) begreppsvärld – kan uppfattas och definieras både som en konstruerande och en upptäckande vetenskap. Skillnaden mellan dessa två vetenskapsinriktningar har beskrivits som att medan forskaren inom den konstruerande vetenskapen konstruerar sitt eget kunskapsobjekt, konstitueras kunskapsobjektet inom den upptäckande vetenskapen "av ett yrkesfältets egen historiskt formade och vardagsförankrade kunskapsbas" (ibid. 2015, s. 4). Med andra ord anses kunskapen finnas i det praktiska yrkesutövandet och följaktligen består forskarens arbete i att upptäcka och förse dessa kunskaper med begrepp (ibid. 2015).

* Författarkontakt: Tünde Puskás, tunde.puskas@liu.se

Artiklar och reflektioner är kollegialt granskade. Övriga bidragstyper granskas av redaktionen. Se www.hogreutbildning.se ISSN 2000-7558

©2017 Tünde Puskás & Fredrik Jeppsson. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), allowing third parties to share their work (copy, distribute, transmit) and to adapt it, under the condition that the authors are given credit, that the work is not used for commercial purposes, and that in the event of reuse or distribution, the terms of this license are made clear.

Citation: Tünde Puskás & Fredrik Jeppsson (2017) «Om forskarhandledningens mål, samförfattarskap och meritering: Några dilemman inom det utbildningsvetenskapliga fältet 7(2), 51–62. <http://dx.doi.org/10.23865/lu.v7.1062>

Utbildningsvetenskap som ett särskilt forskningsfält uppkom i och med forskningspropositionen *Att lära och leda. En lärarutbildning för samverkan och utveckling* (Utbildningsdepartementet 1999: 63), men begreppet utbildningsvetenskap myntades redan 1996 (Regeringens proposition 1996/97: 141). Propositionen från 1999 betonade att forskning inom utbildningsvetenskap bör vara praktikinära och bedrivs i nära samarbete med lärarutbildningarna och praktiken. Grundtanken var med andra ord att etablera ett upptäckande vetenskapsfält där forskarna skulle fokusera på att upptäcka och förse kunskapen de samlar in från praktiken med teoretiska begrepp. Dock tycks den utbildningsvetenskapliga forskningen första decennier ha påverkats av trender som vi kan se även inom andra närliggande områden såsom exempelvis humaniora och samhällsvetenskap.

Mellan 1974 och 2017 har 755 avhandlingar försvarats vid Linköpings universitets filosofiska fakultet. Cirka två tredjedelar av dessa har varit monografier. Om vi emellertid tittar på produktionen de senaste fem åren ser vi en tydlig trend mot att det blir allt vanligare med sammanläggningsavhandlingar och i nuläget är fler än hälften sammanläggningsavhandlingar. En liknande trend har observerats av Kyvik (2003) i Norge mellan åren 1980 och 2000 och han drar följande slutsatser

(a) co-authorship has become more common, (b) the extent of publishing directed towards an international audience has increased, (c) the scientific article in an international journal has enhanced its position as the dominating type of publication, and (d) the number of publications per academic staff member has increased. The largest changes have taken place within the social sciences, which to an increasing extent approaches the publication pattern in the natural sciences. (p. 35)

Kyviks (2003) slutsats vad gäller förändringar inom det samhällsvetenskapliga fältet tycks även gälla för utbildningsvetenskap. Vid Linköpings universitet har sammanlagt 43 avhandlingar publicerats inom utbildningsvetenskap sedan 2002. Sammanläggningsavhandlingarna utgör strax över hälften och andelen har varit tilltagande under de senaste åren. Sammanläggningsavhandlingar har även medfört att det har blivit vanligare med samförfattade artiklar på engelska som publiceras i internationella tidskrifter (jfr Dellgran & Höjer 2016). Dessa trender tyder på att utbildningsvetenskap som forskningsfält allt mer liknar de övriga forskningsfälten vad gäller vetenskapsproduktion och publiceringsmönster. Det verkar som att det utbildningsvetenskapliga fältet befinner sig i en övergångsfas där olika processer och influenser korsas och därmed påverkar forskarutbildningen.

I en rapport om forskarutbildningens organisering och utformning i Sverige beskriver Elmgren m.fl. (2016) forskarutbildningen som ”en komplex aktivitet” som ”formar framtida generationer som för akademiska ideal och praktiker vidare samtidigt som den producerar ny kunskap” (s. 2). Forskarutbildningen kan ses som ”bildning, utbildning, forskning, arbete, partnerskap eller ett ”kall”- eller en kombination av två eller fler av dessa perspektiv” (s. 2). Ett av målen med handledning av doktorander är att vägleda den forskarstuderande mot en färdig produkt – doktorsavhandlingen – där doktoranden visar upp sina fördjupade kunskaper och insikter inom sitt valda forskningsområde. Ett annat mål kan vara att socialisera in doktoranden som legitim deltagare i en ”community of practice”, praktikgemenskap. Begreppet praktikgemenskap syftar till en social praktik som utvecklas genom att en grupp individer samlas kring en gemensam verksamhet eller uppgift och använder sig av samma repertoar av rutiner, arbetsätt

och begrepp (Lave and Wenger 1991). Lee (2010) ger en positiv bild av svenska sammanläggningsavhandlingar och problematiserar de pedagogiska frågorna i relation till en australiensisk kontext. Ett nära samarbete med handledaren och en välfungerande seminariekultur lyfts fram som förutsättningar för att lyckas med att ro arbetet i hamn.

I en översiktsartikel rörande handboks litteratur om forskarhandledning beskriver Bengtson (2014) forskarhandledningens praktik i termer av fyra semantiska par, nämligen process-produkt, relation-kunskap, generell-individuell och institutionell-personlig, vilka tillsammans utgör en pendel. Process-produkt-dimensionen synliggör forskarhandledningens olika mål: att framställa en produkt medan man arbetar med en process. Relation-kunskap-kontinuum framhäver forskarhandledningens dialogiska karaktär vad gäller kunskapsöverföring. Den generella-individuella dimensionen inbegriper forskarhandledningens utmaningar som är relativt allmängiltiga, samt aspekter som är relaterade till individen (både handledare och doktorander). Eftersom vare sig handledare eller doktorander är lika, anpassas i praktiken forskarhandledningen till individuella förutsättningar inom vissa generella ramar. Den institutionella-personliga dimensionen utgörs av vissa formella kriterier som forskarhandledningens institutionella kontext gör anspråk på och dess växelverkan med personliga förutsättningar som är icke-formaliseringsbara (Bengtson 2014).

Lindén (1998) beskriver handledningsprocessen likt en traditionell hantverksutbildning där hantverksevenen går som lärling under en viss tid tillsammans med en mästare. Vägen mot att bli en färdig mästare kan vara både lång och till viss del kanske även lite krokig. Med utgångspunkt i en stadiemodell beskriver Hessle (1987) doktorandens kunskapsutveckling som en trappa med fem steg. På det första steget står en förvirrad och osäker nyanställd doktorand full av förväntningar. På det andra steget finns en doktorand fylld av självförtroende som är mitt uppe i sina doktorandstudier och som i vissa fall kan känna sig som en expert. På det tredje steget ses en bild av en fundersam doktorand. Kommer exempelvis doktorandarbetet att hålla en tillräckligt hög vetenskaplig kvalitet? På det fjärde steget på trappan skymtar ljuset i tunneln. Doktoranden inser att doktorandexamen är inom räckhåll. På det femte steget på trappan ligger slutligen fokus på att doktoranden exempelvis ska kunna förmedla sina forskningsresultat. När det däremot handlar om att skriva en sammanläggningsavhandling inträffar steg fem betydligt tidigare än i slutet av doktorandkarriären.

I kommande avsnitt redogör vi för fyra samtal med erfarna handledare inom utbildningsvetenskap vid Linköpings universitet som alla berör dilemman kring avhandlingsformat, huruvida forskarhandledningen ska fokusera på processen eller produkten och ambivalensen vad gäller hur nära man som handledare ska eller bör vara i relation till en doktorands text.

SAMTAL MED HANDEDARE

Vår reflektionsartikel ska betraktas som en fallstudie där berättelser om forskarhandledning inom utbildningsvetenskap vid Linköpings universitet diskuteras för att väcka intresse för olika dilemman kring forskarhandledning mer generellt. Det empiriska materialet utgörs av fyra semi-strukturerade intervjuer med handledare som representerar fyra olika forskningsmiljöer med olika traditioner i förhållande till att skriva sammanläggningsavhandlingar kontra monografier. Eftersom det är en relativt liten grupp personer som arbetar inom fältet vid det specifika lärosätet har intervjupersonerna anonymiserats inte enbart genom att de har fått fingerade namn utan vi har också valt att inte beskriva deras yrkesbakgrund i detalj. Handledarna intervjuades på sina

arbetsplatser och intervjufrågorna fokuserade både på deras egna erfarenheter av handledning som doktorander och erfarenheter av doktorandhandledning. Intervjufrågorna var inriktade på möjligheter och utmaningar relaterade till handledning inom uttryckligen utbildningsvetenskap och inte på dilemman per se. Intervjuerna har transkriberats och analyserats med hjälp av kvalitativ tematisk analys. Analysen har lett fram till tre övegripande teman: Forskarhandledningens mål, samförfattarskap och meritering. Gemensamt för dessa teman är att de inbegriper dilemman och motstridigheter. Därför är vår utgångspunkt i diskussionen, i linje med Billig m.fl. (1988), att praktiska överväganden ofta bygger på ideologiska grundvalar som i sin tur skapas av samhälleliga normer och värderingar vilka många gånger står i konflikt med varandra. En värdekonflikt inom forskarhandledning kan exempelvis uppstå mellan att å ena sidan låta doktorandens frihet och bildningsprocess vara i fokus och att å andra sidan vara mer begränsande i sin handledning med fokus på att en textprodukt (avhandling) ska bli klar i tid.

Eftersom utbildningsvetenskap är ett relativt nytt fält har många handledare sin bakgrund inom humaniora, samhällsvetenskap eller naturvetenskap. Våra informanternas akademiska erfarenheter varierar både vad gäller forskningsinriktning och erfarenhet. Två handledare, vilka vi väljer att kalla Eva och Peter, har flera års erfarenhet av utbildningsfrågor och har varit involverade i många avhandlingsarbeten, antingen som huvudhandledare eller som biträdande handledare. Eva har även erfarenhet av att hantera ärenden i forskarutbildnings- och docentnämnden, vars uppgift är att säkerställa att forskarutbildning och docentantagning inom utbildningsvetenskap vid Linköpings universitet håller hög kvalitet. De andra två informanterna, Julia och Gunnar, har en tvärvetenskaplig bakgrund och kortare erfarenhet av forskarhandledning.

Reflektioner om det utbildningsvetenskapliga fältets förändring

Alla fyra informanter utgår ifrån sina egna erfarenheter som doktorander eller unga forskare när de beskriver förändringarna som har skett inom det utbildningsvetenskapliga fältet.

De lyfter fram att det har skett ett paradigmskifte under det senaste decenniet vad gäller formatet på doktorsavhandlingar. Gunnar beskriver förändringarna på följande sätt:

Det är den här neoliberala styrningen tror jag och det är lite paradoxalt för mig för att jag valde själv att skriva en sammanläggningsavhandling och då fanns inte den här styrningsmetoden, så det fanns inga fördelar med att göra det utan då var det för att jag trodde att det var enklare, jag hade svårt att se hur jag skulle klara av att skriva en hel bok. Sen tror jag att min handledare var lite mer internationell och tyckte att man skulle kunna bli känd internationellt och att man inte ska se forskningen som någon nationell angelägenhet.

Gunnar antyder att trenden att skriva sammanläggningsavhandlingar istället för monografier beror på påtryckningar utifrån. Styrningsmetoden Gunnar beskriver handlar om att bibliometriska data används i allt större utsträckning som underlag för utvärdering av vetenskapligt arbete inom forskarmiljöer. Analysen av bibliometriska data, publiceringsstatistik, används även som beslutsunderlag när statliga ekonomiska medel ska fördelas till olika lärosäten (Carlsson m.fl. 2010). Ökningen av kvantifierbara utvärderingar av forskarmiljöer och sättet att fördela forskningsmedel har bidragit till förskjutningen i de skandinaviska länderna mot att doktorander inom utbildningsvetenskap allt oftare väljer att skriva sina doktorsavhandlingar i form av ett antal vetenskapliga artiklar med en inledande kapp. Eftersom en sammanläggningsavhandling räknas som flera publikationer medan en monografi räknas som endast en publikation blir

det mer fördelaktigt för både individen och forskningsmiljön att publicera sammanläggningsavhandlingar. Det ökande antalet sammanläggningsavhandlingar kan av den anledningen ses som ett uttryck för att möta nya tiders förväntningar inom det utbildningsvetenskapliga fältet.

En ytterligare förändring inom fältet som Gunnar lyfter fram är att fokus på det nationella ersatts med ett internationellt perspektiv på forskningen. Julia är inne på samma linje när hon på frågan huruvida utbildningsvetenskap är ett praktknära fält svarar att ”i slutändan är det ändå så att man vill publicera i bra vetenskapliga tidskrifter, det ska vara forskningsområdets krav som gäller”. Informanterna menar också att forskare inom utbildningsvetenskap har blivit mer internationella i sin forskning och sitt nätverkande och därmed har fältet blivit mer likt andra traditionella forskningsfält såsom samhällsvetenskap och naturvetenskap.

Det som enligt politikerna var avsett att bli ett professionsriktat forskningsfält följer idag forskningspubliceringens inre logik. Som Julia beskriver det finns ingen återvändo utan det är bara att anpassa sig till fältets nya krav. Hon berättar att hon själv skrev en monografi men i dagsläget tycker hon att det är viktigt att vara tydlig med de förväntningar som ställs inom fältet:

Man har ju fått krypa till korset där, det är ju så branschen ser ut nu. Jag fick efter disputationen styra om och börja skriva artiklar, det tog några år innan jag insåg att ”there is no return” och då var det bara att börja skriva artiklar och nu tycker jag att det är det råd man kan ge doktorander att det är bra att komma in i artikelskrivandet.

Julia hävdar att monografiernas tid är ute och att det i dagsläget är vetenskapliga artiklar som gäller. Hennes förhållningssätt är pragmatiskt: Forskaren och hans eller hennes doktorander ska anpassa sig till det som premieras inom fältet.

Peter har ett mer kritiskt förhållningssätt och diskuterar vad de förändrade förväntningarna på vetenskapliga publikationer och avhandlingsformat innebär för forskarhandledningens praktik. Han lyfter fram flera problematiska aspekter när han beskriver sina erfarenheter:

Hos oss har det även blivit så att våra seminarier är ganska dåligt besökta, för att i bästa fall kanske kommentarerna hjälper, men å andra sidan det är ändå granskarna som står och bestämmer, så att det kan nästan bli en omväg.

Vi har nästan avprofessionaliserat oss själva lite grann som institution och forskningsmiljö ... // ... hos mig skriver doktorander både och, det är nästan så att de som skriver monografier litar mer på mig som handledare, för vi kan inte bestämma vad granskare säger, däremot kan vi ta upp saker (med doktoranden) som en extern opponenter har sagt, men att förstå vad granskare vill och vad editor vill och varför dom säger något som vi inte ens har uppmärksammat tidigare är svårt.

Peter intar ett kritiskt förhållningssätt till sammanläggningsavhandlingar. Han beskriver den förändring som har skett inom akademien i termer av avprofessionalisering med argumentet att skrivandet av vetenskapliga artiklar har påverkat inte enbart förhållandet mellan handledare och doktorand, utan även seminariekulturen inom forskningsmiljöer och institutioner. Peter ser avprofessionalisering som en konsekvens av att extern granskning fått ökad betydelse. Han menar att medan en handledare som handleder en monografi är relativt autonom i sin bedömning upplever han att handledning av sammanläggningsavhandlingar innebär bland annat att handledarens kompetens kan ifrågasättas av externa anonyma granskare kopplade

till en vetenskaplig tidskrift. Peter upplever att det skett en avprofessionalisering även på institutions- och avdelningsnivå på grund av utmaningarna med externa granskningsprocesser. Därmed blir övergången från monografier till sammanläggningsavhandlingar en angelägenhet som påverkar både hela forskningsmiljöer och de enskilda doktorandernas resa mot examen.

Dilemman kring forskarhandledningens mål

Frågan huruvida handledares roll är att se till att doktoranden kan försvara en välskriven avhandling av hög vetenskaplig kvalitet eller om fokus borde ligga på bildnings- och forskarutbildningsresan mot självständighet i forskningen har engagerat alla fyra informanter. De relaterar både till sina egna erfarenheter som doktorander och som handledare.

Jag tyckte aldrig att jag fick respons och jag tyckte att jag fick för lite handledning och för lite hjälp hela tiden och jag pratade med andra kolleger och vi hade samma uppfattning om handledningen att man inte fick någonting, så det var väldigt jobbigt men vi blev klara och det har visat sig i efterhand att vi blev rätt duktiga, vi blev kompetenta och det har gått bra för oss, så fördelen med att vara så frisläppta som vi var att vi var tvungna att bli självständiga, vi blev självständiga forskare så det var bra men det var en väldigt plågsam tid.

Paradoxalt nog tycker Gunnar att hans självständighet är ett resultat av utebliven handledning. Berättelsen om det plågsamma med att få för lite handledning under doktorandtiden kontrasteras med berättelsen om självständighet som ett resultat av att Gunnar som doktorand fick ta egna beslut och därmed utvecklas till en självständig forskare. Dessa berättelser kan betraktas som typexempel på dilemman som omger forskarhandledningen, nämligen hur handledaren ska balansera mellan att vara styrande, stödjande eller tillbakadragen i sin handledarroll och vilken strategi som är bäst för doktoranden under forskarutbildningen och därefter.

Även Julia problematiserar sin egen resa som doktorand och sin erfarenhet av att vara på en forskarutbildningsresa:

Den som jag hade (handledaren) var en klassisk pedagogprofessor som kunde problematisera saker hur långt som helst så jag skickade ett manus och sedan diskuterade vi och diskuterade och sedan funderade jag och skickade ett nytt manus som handlade om lite annorlunda du vet, det blev inte riktigt, hon var väldigt bra på att problematisera och så men det blev ingen riktig styrfart i det hela. Då fick jag två biträdande handledare och de var mycket mer textnära, de gick in i texten och hjälpte mig att utveckla mitt vetenskapliga språk och gav också styrfart som jag behövde då. Det har jag tagit med mig att jag gillade det här gamla skolan att allting handlar om att problematisera och vända och vrida på olika saker men också att det kanske är rent konkret hantverk man ska lära sig och då behöver man lite mer textnära fokus.

Julias berättelse beskriver två olika typer av handledning. Den ena handledarrollen är kanske av mer klassisk karaktär med holistiskt fokus på forskarutbildningen som en process som leder till insocialisering i en praktikgemenskap medan den andra är ett exempel på ett mer produktorienterat handledarskap med ett tydligt fokus på textproduktion. Även Julias berättelse ger uttryck för att forskarhandledning är av dilemmatisk natur. Det som kontrasteras här är handledning i termer av utforskande och handledning i termer av att ge doktoranden konkreta verktyg i form av textnära kommentarer.

De beskrivna erfarenheterna tycks ha påverkat båda informanternas syn på handledning, men de har också lett till ett antal nya dilemman om vilken handledarstil de själva skulle vilja anamma och genomföra för att underlätta sina doktoranders bildningsresa.

Gunnar beskriver sig själv som handledare på följande sätt:

Så min reaktion på det (de egna erfarenheterna) blev av jag blev väldigt styrande, curlande, ägnar tid och så där ... men efter ett tag har jag börjat tänka att det kanske är helt fel, att de blir små mähän, de kanske inte klarar sig sen, så jag har försökt att backa och försökt ibland att nu går du hem och läser det här och sedan tar du ett beslut själv, för att jag är väldigt förstående men jag måste också låta dom begå sina misstag. Inte tvinga dom att lida men någonstans få dom att kämpa lite, när det händer något kliver jag inte in och löser det åt dom.

Gunnar pratar om en balansgång mellan att styra och att låta doktoranden arbeta självständigt. Vilka fördelar eller nackdelar den ena eller den andra handledarstilen har är svårt att bedöma men målet måste vara att utbilda självständiga forskare. Gunnar försöker balansera mellan att få sina doktorander att ta sina egna beslut och begå misstag som de kan lära sig av.

Även Julia utgår ifrån sina erfarenheter som doktorand när hon beskriver sin egen handledarstil:

Det kan se olika ut. Det kan nog bli olika i olika handledarkonstellationer. Jag kan nog vara lite mer målinriktad, man ska få saker gjorda och jag sätter lite mer konkreta mål. Om jag kontrasterar med den handledning jag fick så tror jag att där var avhandlingsmanus ett sätt att utveckla mig som människa. Den gamla stammens handledning att manus var bara ett sätt att utveckla mig som människa och person (skratt) så det var hela tiden typ skriva om. Nu kör ju i princip alla utom en artiklar och då kan man ju vara väldigt inriktad på artiklarna. Det blir lite mer målinriktat, man försöker ha doktorandens utveckling i åtanke men det blir lite mer produktorienterat.

Julia jämför sin egen, produktorienterade handledarstil, med den handledning hon fick som doktorand där övergripande fokus låg på den forskarstuderandes personliga bildningsresa. Julia poängterar också att det är artikelformatet som påverkar handledarstilen, eftersom det medför att fokus hamnar mer på produkten (artikeln) än på processen, det vill säga resan till att bli en självständig forskare. Att skriva en monografi kan i sin tur förknippas med det som Julia kallar för "den gamla stammens handledning" som hade en mer holistisk syn på doktoranders utveckling. Julia antyder därmed att utifrån ett handledarperspektiv är det lättare att fokusera på processen när det handlar om en monografi eftersom forskarstuderanden då får mer tid för kontemplation och revision, medan att skrivandet av vetenskapligt granskade artiklar kräver en mer handgriplig handledning och således ligger ett större fokus på produkten. Däremot har både Julia och Gunnar poängterat att även om artikelskrivande kräver handgriplig handledningsstil skriver de inte gärna artiklar tillsammans med sina doktorander. Att Julia och Gunnar tar avstånd från att skriva artiklar med sina doktorander kan i sin tur förklaras att samförfattarskap medför vissa dilemman.

Dilemman kring samförfattarskap och meritering

En stor förändring som sammanläggningsavhandlingar har fört med sig gäller frågan om samförfattarskap. Monografier har i regel en författare. Handledaren eller handledarna till en

monografi är osynliga medproducenter oavsett hur mycket eller hur lite delaktiga de har varit i forsknings- och skrivarprocessen. Att sammanläggningsavhandlingar blivit vanligare inom forskningsfält som traditionellt har producerat monografier har också medfört att handledaren/handledarna kan träda fram som synliga medproducent(er).

Eva har varit handledare under en längre tid och har mest handlett monografier. Hon är skeptisk till utvecklingen som har skett inom fältet.

Jag är nog fel person att fråga (Eva tänker på sammanläggningar), men jag har ju suttit med i fakulteten där vi har haft diskussioner kring det och jag har ju tänkt på det. Jag har ju funderat på om vi ska börja med sammanläggningsavhandlingar också, men hittills är mitt svar nej ...//... den här CV-kulturen och sånt va, ska man då söka docentur eller bli excellent forskare har du då en CV där det inte finns några internationella artiklar, då är det ju svårt. Även om vi fortfarande har ganska stor förståelse för att olika forskningsområden har olika forskningstraditioner blir ju ändå jargongen, och när jargongen (att artiklar räknas) väl har blivit sådan, då kan man sitta där och tycka att, varför räknas inte vårt (monografier). Det är en ytterligare förklaring till en förskjutning ...//... MEN, det är ju också en nackdel för mig och mitt CV. Mitt CV är ju "skittunt", jag har ju hjälpt många doktorander i deras skrivprocesser fram till doktorsavhandlingar, men jag får ju "inget" för det i min CV förutom att jag fört fram doktorander, i många fall är ju nog även jag medförfattare till doktoranders texter ...//... det ser ju ut som jag inte har gjort något om jag skulle söka tjänst (Eva ler).

Eva diskuterar samförfattarskap i relation till vad som premieras inom den nutida akademien. Att bistå doktoranderna i deras skrivande av monografier räknas inte som en merit när systemet bygger på att forskarens namn ska stå på allt fler publikationer. Sammanläggningsavhandlingar ger därmed möjlighet inte bara för doktoranden att "synas" fler gånger, utan även för handledarna som kan vara medförfattare till de artiklar som utgör en del av doktorandernas avhandlingar. Det som Eva kallar för en CV-kultur handlar om synlighet och synlighet främjas av att kunna sätta sitt namn på så många vetenskapliga publikationer som möjligt.

Evas skepticism kring artikelpublicering delas även av Peter som beskriver sina egna erfarenheter av samförfattarskap. Enligt Peter är vissa seniora forskare beredda att gå väldigt långt för att få sina namn på fler publikationer för att själva meritera sig. Han diskuterar även problematiken kring vem som ska stå som första författare på en artikel.

Jag sa till en av mina doktorander efter att vi hade skrivit en artikel, att jag sätter upp oss i bokstavsordning, och då hamnade doktoranden först fast att det kanske egentligen var jag som skrivit och drivit artikeln, och det är ju också för att hen ska kunna ha något när hen söker sen ...//... för mig handlar det mer om att optimera våra chanser om bli duktiga inom vårt fält.

Inom olika discipliner kan det finnas stora skillnader i vem som står som första författare på en artikel. Peters utsaga tyder på att han som handledare valde bokstavsordning före principen att den har arbetat mest med texten ska stå som första författare som ett sätt att hjälpa doktoranden med en publikation. Därmed berör han ett dilemma kring samförfattarskap eftersom handledaren vid samförfattade artiklar framstår mer som en kollega än som just handledare.

Längre in i samtalet med Eva berörde vi även andra aspekter av att skriva artiklar. Diskussionen kretsar kring hetsen av att producera många publikationer och vad som driver denna process.

Det (att skriva artiklar) kan vara ett effektivt sätt att kommunicera med andra forskare. Men det är inte alltid det är sant heller, därför att man lever i små enklaver ...//... och det är så mycket som ges ut även om man är väldigt specifik i sina sökord, så får man fram så mycket och det är inte alltid det stämmer överens med artikelrubriken ...//... det kan ta dagar att hitta något guldkorn i allt det där ...//... man får känslan av att det är bara till för att man ska få publiceringar, det har egentligen ingen läsarmarknad och samtidigt, vi som ägnar oss åt utbildningsvetenskap borde ägna oss åt att kommunicera med fältet, men det gör vi inte med dom här artiklarna.

Eva menar att sammanläggningsavhandlingar är ett effektivt sätt att kommunicera sina forskningsresultat till andra forskare. Emellertid anser hon att forskningsfältet har vuxit så mycket att det numera publiceras artiklar som inte når ut till alla inom det vetenskapliga fältet. Samtidigt tycker hon att forskning inom utbildningsvetenskap i större utsträckning ska riktas mot praktiken. Detta synsätt delas inte av Julia som anför att spelets regler inte behöver betyda att forskningen inom fältet förlorar sin relevans.

Det finns dom som inom utbildningsvetenskap driver det här att vi måste göra praktiktäna forskning ute på kommunerna och skolorna. Jag driver inte sånt. Jag vill helst publicera i vedertagna vetenskapliga tidskrifter som är accepterade. Det finns ju en historik att så fort man gör vetenskap kring dom här frågorna så blir de irrelevanta för skolan. Jag tänker inte så, utan jag tänker att utbildningsvetenskap är ett hyfsat tydligt fält, ett tvärvetenskapligt fält som är relevant för skolan.

Julia definierar forskningsområdet utbildningsvetenskap som ett tvärvetenskapligt fält som har förändrats i sitt sätt att kommunicera forskningsresultat men inte i sin relevans för praktiken.

Våra fyra informanter förhåller sig olika till den utvecklingen som har skett inom det utbildningsvetenskapliga fältet vad gäller publiceringsstrategier. Medan Eva och Peter förhåller sig kritiskt till både artikelformatet och samförfattarskap mellan doktorand och handledare, tycks Gunnar och Julia inta en mer avslappnad inställning till själva artikelformatet även om de ogärna skriver tillsammans med sina doktorander. Internationellt har samförfattarskap mellan doktorand och handledare diskuterats av exempelvis Kamler (2008) som konstaterar att samförfattarskap hjälper doktorander att publicera sina forskningsresultat i internationella sammanhang samtidigt som det hjälpt doktoranderna att handskas med negativa besked och revideringsprocessen. Det här är en aspekt av vetenskaplig publicering som inte nämns i våra intervjuer.

DISKUSSION

Forskarhandledning inom utbildningsvetenskap är ett relativt komplext område som omfattar flera olika utmaningar och dilemman. Ett dilemma som vi har berört utvecklas i skärningspunkten mellan två olika perspektiv på forskarutbildning: utbildning i betydelsen utbildning för en akademisk karriär, d.v.s. en sorts hantverksutbildning, och utbildning som en intellektuell bildningsresa som kännetecknas av långa och djupa vetenskapliga diskussioner. Alla fyra handledare är överens om att det är lika viktigt att fokusera på den intellektuella bildningsresan och processen som på att vara mer målinriktad med fokus på enstaka artikelmanus och att produkten blir så bra som möjligt. När det kommer till ett val mellan dessa faller oftast fokus på produkten. En möjlig förklaring till ett mer produktinriktat handledarskap kan vara att en känsla av tidsbrist

gör sig gällande. Utifrån intervjuerna med erfarna handledare framträder en bild där gamla ideal om en relativt kravlös bildningsresa samexisterar med nya tiders produktionskrav. Med andra ord uppstår en värdekonflikt mellan en idealbild av forskarhandledning och de krav som ställs på både doktoranderna och handledarna i verkligheten.

Oavsett vilken typ av handledning handledar(na) representerar socialiseras doktoranden in i en praktikgemenskap. Däremot kan doktoranders bildningsresa se olika ut beroende på om produkten blir en monografi som doktoranden författar själv eller en eller flera samförfattade artiklar med handledaren. Skriver doktoranden och handledaren artiklar tillsammans fungerar handledaren inte enbart som handledare utan mer som en kollega och legitim medförfattare till den text som produceras. Däremot kan samförfattarskap i sig vara dilemmatiskt eftersom det inte alltid är enkelt att avgöra hur stor del av arbetet som har utförts av enskilda författare, vilket i sin tur kan leda till konflikter gällande författarordning.

Under de senaste åren har flera forskningsmiljöer valt att följa de riktlinjer för hur medförfattarskap ska hanteras som är framtagna av *International Committee of Medical Journal Editors*, ICMJE. Enligt dessa riktlinjer krävs det att alla vars namn står på en publikation, handledare eller ej, ska ha bidragit med ”påtagliga intellektuella bidrag till projektets idé och upplägg eller insamling av data eller analys och tolkning av data” och ”ska ha skrivit utkast till artikel eller kritiskt reviderat artikeln med avseende på betydelsefullt intellektuellt innehåll”. Även om dessa riktlinjer avser att skapa enhetlighet har olika forskargrupper, ämnen och universitet utvecklat olika traditioner för samförfattarskap och författarordning. Sett utifrån pendelmodellen som Bengtson (2014) beskriver kan å ena sidan denna typ av institutionalisering skapa större tydlighet i relationen mellan olika författare av en enskild vetenskaplig artikel, men å andra sidan kan det uppstå nya utmaningar i relation till process-produkt-dimensionen. Dilemman kring samförfattarskap växelverkar i intervjuerna med dilemman kring hur man som handledare ska se på forskarhandledningens mål samt hur handledare ser på sin roll i relation till handledningens dialogiska karaktär. Växelverkan mellan olika dilemman är med all sannolikhet relevant även för andra ämnen än utbildningsvetenskap eftersom dessa dilemman berör aspekter som ingår i pendelmodellen, en modell som berör de flesta forskningstraditioner.

En ytterligare aspekt som har tagits upp i intervjuerna är hur artikelpublicering påverkar forskningsmiljöerna. Peter diskuterar trovärdighetsfrågan i relation till hur handledarrollen förändras när externa, anonyma granskare kopplade till en vetenskaplig tidskrift kommenterar artiklarna i termer av avprofessionalisering. Han menar att det har skett en förskjutning inom fältet gällande avhandlingsformat, från monografier till vetenskapliga artiklar, vilket har medfört negativa konsekvenser för seminariekulturen. Samtidigt tyder forskning kring sammanläggningsavhandlingar på att grunden för en lyckad forskarkarriär kan läggas genom att handledaren handgripligen hjälper doktoranden att publicera sina forskningsresultat i internationella vetenskapliga tidskrifter. Att doktorander involveras i processen med att skriva artikelmanus och få dem granskade av forskningssamfundet är en viktig del i att komma in i en praktikgemenskap. Kamler (2008) har visat att samförfattarskap med handledare möjliggör för doktoranderna att publicera sig i välrenommerade internationella tidskrifter och därmed bli del av praktikgemenskapen. Samtidigt anför Lee (2010) att en bra seminariekultur är en förutsättning för ett lyckat samarbete mellan handledare och doktorand i processen att skriva fram en sammanläggningsavhandling. Utvecklingen inom det utbildningsvetenskapliga forskningsfältet följer samma mönster som det naturvetenskapliga vetenskapsfältet med publicering av artiklar i

internationella sammanhang. Emellertid finns det en tröghet inom praktikgemenskapen inom det utbildningsvetenskapliga fältet vad gäller osäkerheten kring avhandlingarnas format.

Utbildningsvetenskapen grundades med ambitionen att bedriva praktisknära forskning. Som vi har sett i intervjuerna så finns det olika sätt att se på saken. Å ena sidan menar Eva att forskningsresultaten inte kommer praktiken till nytta, medan Julia å sin sida framhåller att syftet med vetenskapliga artiklar är att kommunicera med andra forskare via vedertagna vetenskapliga tidskrifter. Oavsett avhandlingsformat är syftet med forskningskommunikation i första hand att kommunicera inomvetenskapligt.

Utifrån vår fallstudie kan vi konstatera att det utbildningsvetenskapliga forskningsfältet utvecklats utifrån vilka kriterier som ställs inomvetenskapligt på forskningskommunikation, publicering och meritering nationellt och internationellt snarare än utbildningspolitikens visioner när fältet grundades. Sammanläggningsavhandlingar och därmed artiklar publicerade i internationellt erkända tidskrifter med peer-review har samtidigt medfört att forskarhandledningens praktik har förändrats. De dilemman som har diskuterats i denna artikel hör mestadels samman med uppfattningarna om vad forskarhandledningens syfte är och hur handledarna kan hjälpa sina doktorander att meritera sig. När det gäller frågor om samförfattarskap mellan handledare och doktorand i relation till meritering tycks det finnas ett behov av att diskutera frågan vidare för att fördjupa förståelsen av vad forskarhandledning innebär för olika deltagare i processen.

FÖRFATTARPPRESENTATIONER

Tünde Puskás är lektor i pedagogiskt arbete vid Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier vid Linköpings universitet. Hon disputerade 2009 i etnicitet och migration. Hennes nuvarande forskning berör religion, traditioner och kulturarv i förskolan.

Fredrik Jeppsson, docent i naturvetenskapernas didaktik, arbetar som enhetschef på en avdelning för naturvetenskap, teknik och estetik vid Linköpings universitet. Han disputerade vid Linköpings universitet 2012 med avhandlingen: *Conceptual metaphors in learning and teaching entropy – adopting a cognitive semantic approach*.

REFERENSER

- Amhag, L. & Kupferberg, F. (2015). Förord: det pedagogiska fältet. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 20(1-2), 3-7.
- Bengtson, S. S. E. (2014). *Review of the Handbook Literature on Doctoral Supervision*. Centre for Teaching Development and Digital Media. Från http://phd.au.dk/fileadmin/grads.au.dk/AR/Review_doctoral_supervision.pdf
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D. & Radley, A. (1988). *Ideological dilemmas: A social psychology of everyday thinking*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Carlsson, H., Eriksson, J., Eriksson, L., Lund, T., Rehn, C., Svensson, A. & Kronman, U. (2010). *Kvalitet och publikationsdatabaser*. Från https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/22420/4/gupea_2077_22420_4.pdf
- Dellgran, P. & Höjer, S. (2016). Nya trender och gamla mönster. Doktorsavhandlingarna i socialt arbete 1980-2009. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 18(2), 85-106.
- Elmgren, M., Forsberg, E., Lindberg-Sand, Å. & Sonesson, A. (2016). *The formation of doctoral education*. Lund: Joint Faculties of Humanities and Theology, Lund University.
- Hessle, S. (1987). *Legitimitetstrappan: en modell för kunskapsinformation i forskarutbildningen*. Univ., Socialhögskolan.

- International Committee of Medical Journal Editors. (2006). Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals: Writing and editing for biomedical publication International Committee of Medical Journal Editors Updated October 2005. *Indian Journal of Pharmacology*, 38(2), 149-162.
- Kamler, B. (2008). Rethinking doctoral publication practices: Writing from and beyond the thesis. *Studies in Higher Education*, 33(3), 283-294.
- Kyvik, S. (2003). Changing trends in publishing behaviour among university faculty, 1980- 2000. *Scientometrics* 58(1), 35-48.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Lee, A. (2010). When the article is the dissertation. *Publishing pedagogies for the doctorate and beyond*, 12. (s. 12-29). Abingdon, UK: Routledge.
- Lindén, J. (1998). *Handledning av doktorander*. Nora: Nya Doxa.
- Regeringens proposition 1996/97:141 *Högskolans ledning, lärare och organisation*. Från <http://www.sorenoman.se/documents/forarbeten/prop-1996-97-141.pdf>
- Utbildningsdepartementet (1999) *SOU 1999:63 Att lära och leda - En lärarutbildning för samverkan och utveckling*. Från <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/1999/05/sou-199963/>